

**İŞKENCE VE DİĞER ZALİMANE, İNSANLIKDIŞI VEYA AŞAĞILAYICI MUAMELE VEYA
CEZA ÖZEL RAPORTÖRÜ ARA RAPORU**

Birleşmiş Milletler Genel Kurul 63. Oturum

28 Temmuz 2008 (A/63/175)

**Interim Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading
Treatment or Punishment**

(Çeviri: Merve SİSLİ)

ÇEVİRİ NO: 005

YAYIN NO: 005

* İngilizce'den Türkçe'ye yapılmış resmi olmayan çeviridir. İnsan Hakları ve Eşitlik Uzmanları Derneği çevirilerin doğruluğu veya geçerliliği konusunda herhangi bir sorumluluk üstlenmez. Bu çeviri Birleşmiş Milletleri bağlamaz. Çeviri hakkındaki görüş ve önerileriniz için ihud@ihud.org adresine e-posta gönderebilirsiniz.

Genel Kurul

Distr.: General

28 Temmuz 2008

Orijinal Dili: İngilizce

63 üncü oturum

Geçici gündemin 67 (a) maddesi¹

İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması: İnsan Hakları Araçlarının Uygulanması

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza

Genel Sekreterin Notu

Genel Sekreter, Genel Kurul'un 62/148 sayılı Kararı gereğince, İnsan Hakları Konseyi İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza Özel Raportörü Manfred Nowak tarafından sunulan Ara Raporu Genel Kurul'a iletmekten onur duyar.

¹ A/63/150

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza Özel Raportörü Ara Raporu

Özet

Genel Kurul'un 62/148 sayılı Kararına istinaden sunulan işbu raporda, Özel Raportör kendi endişelerini, özellikle de görev alanına giren konulara ilişkin genel eğilimleri ve gelişmeleri ele almaktadır.

Özel Raportör, sıklıkla ihmalin, farklı biçimlerdeki tespit ve tecritin yanı sıra fiziksel, zihinsel ve cinsel şiddete maruz kalan engellilerin durumuna Genel Kurul'un dikkatini çekmektedir.

Raportör, kamu kurumlarının yanı sıra özel alanda da yapılan bu tarz uygulamaların görünmez olmaya devam etmesinden ve işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza olarak tanınmamasından endişe etmektedir.

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin ve Seçmeli Protokolü'nün yürürlüğe girmesi, engellilere ilişkin işkenceyle mücadele çerçevesinin gözden geçirilmesi için iyi bir fırsat sunmaktadır. Engellilere yönelik şiddetin ve istismarın işkence veya kötü muamale biçimi olduğunu yeniden onaylayarak, (Sözleşme'yle) mağdurlar ve savunucular daha güçlü yasal korumaya sahip olabilecek ve insan hakları ihlalleri telafi edilebilecektir.

Özel Raportör, 4. bölümde hücre hapsinin kullanımını incelemektedir. Bu uygulamanın ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkisi olduğu açıkça belgelenmiştir ve bu yüzden ancak istisnai koşullarda veya ceza soruşturması amacıyla kesinlikle gerekliyse uygulanmalıdır.

Her durumda, hücre hapsi, en kısa süre içinde sonlandırılmalıdır. Özel Raportör, Rapora ek Tecritin Kullanımı ve Etkileri Hakkında İstanbul Bildirisine, alıkonuların haklarına saygıyı arttırmak ve haklarının korunmasını güçlendirmek için yararlı bir araç olarak dikkat çekmektedir.

İçindekiler

Özet	iii
I. Giriş.....	1
II. Göreviyle İlgili Faaliyetleri.....	1
İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Başvurular	2
III. Engelli Bireylerin İşkenceden Korunması	6
A. Engellilerin işkenceden korunmasına ilişkin yasal çerçeve.....	7
B. İşkence	8
1. İşkence tanımının öğeleri.....	8
2. Kim sorumludur?	9
3. Ne için sorumlu?	10
(a) Kötü Alıkonulma Koşulları	10
(b) Tespit ve tecrit uygulamaları	11
(c) Tıbbi bağlam	12
(i) Tıbbi veya bilimsel deney	12
(ii) Tıbbi Müdahaleler.....	12
(d) Cinsel şiddet dahil engellilere yönelik şiddet	15
C. Sonuç ve tavsiyeler.....	16
IV. Hücre hapsi	17
EK: HÜCRE HAPSİNİN KULLANILMASI VE ETKİLERİ HAKKINDA İSTANBUL BİLDİRGESİ	21
Politika Uygulamaları.....	24

I. Giriş

1. Bu rapor, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza Özel Raportörü tarafından Genel Kurul'a sunulan 10. rapordur. Rapor, Genel Kurul'un 62/148 nolu kararı (para.32) uyarınca sunulmuştur. Bu, Raportör Manfred Nowak tarafından sunulan 4. rapordur. Raporda, Özel Raportör'ün önem verdiği konulara, özellikle de görev alanına giren konulardaki eğilimlere ve gelişmelere yer verilmiştir.
2. Özel Raportör, kadına karşı şiddete ilişkin uluslararası normların işkencenin tanımlanması üzerindeki etkisinin ve tanımın kendisinin ne ölçüde cinsiyet duyarlı olabileceğini ortaya çıkardığı ve bu yaklaşım doğrultusunda devletin özel yükümlülüklerini tartıştığı ve İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu A/HRC/7/3 belgesine dikkat çekmektedir. Özel Raportör'e göre, küresel çapta kadınlara yönelik şiddetin sonlandırılması için yürütülen kampanyalara işkence yasağı çerçevesinden bakıldığında kadınlar için şimdikinden daha geniş bir önleme, koruma, adalet ve tazminat kapsamının güçlendirilmesi ve sağlanması mümkün olabilir.
3. 16 Aralık 2006-14 Aralık 2007 dönemini kapsayan A/HRC/7/3/Add.1 belgesi; bireysel işkence olaylarını veya işkence fenomenine genel referanslarda bulunan bireysel başvuruları, işkence veya diğer kötü muamele türlerine maruz kalma riski altında olanlar adına yapılan acil başvuruları, ayrıca Hükümetlerin yanıtlarını içermektedir. Özel Raportör, başvuruların büyük çoğunluğunun Hükümetler tarafından yanıtlanmadığını gözlemlemeye devam etmektedir.
4. A/HRC/7/3/Add.2 Belgesi, Özel Raportörün ülke ziyaretleri sonrası yapmış olduğu tavsiyelerin uygulanması hakkında Hükümetlerden ve hükümet-dışı kuruluşlardan (STK'lar) edindiği bilgilerin bir özetini içermektedir. Moğolistan Hükümeti, ziyaretin gerçekleştirildiği Haziran 2005 tarihinden itibaren herhangi bir takip bilgisi vermemiştir. A/HRC/7/3/Add.3'ten 7'ye kadar olan belgeler ise sırasıyla Paraguay'a, Nijerya'ya, Togo'ya, Sri Lanka'ya ve Endonezya'ya yapılan ülke ziyaretlerinin raporlarıdır.

II. Göreviyle İlgili Faaliyetleri

5. Özel Raportör, İnsan Hakları Konseyi'ne rapor sunmasından (A/HRC/7/3 ve Add.1-7) bu yana görev süresince gerçekleştirdiği faaliyetlere Genel Kurul'un dikkatini çeker.

İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Başvurular

6. 15 Aralık 2007'den 25 Haziran 2008'e kadar geçen sürede Özel Raportör, 34 Devlete işkence iddiasını içeren 42 başvuru göndermiş ve 42 Devlete işkence veya diğer kötü muamele türlerine maruz kalma riski altında olan kişiler için 107 acil önlem talebinde bulunmuştur. Aynı dönemde, 39 cevap gönderilmiştir.

Ülke Ziyaretleri

7. Özel Raportör, araştırma görevi kapsamında 30 Ocak-8 Şubat 2008 tarihleri arasında Ekvator Ginesi Cumhuriyeti'ne bir ziyaret düzenleyecekti; ancak Hükümet, ziyaretin ertelenmesini talep etmiştir. 5 Mart 2008 tarihinde yapılan İnsan Hakları Konseyi toplantısında, İnsan Hakları Bakan Yardımcısı, Özel Raportör'ün 18-26 Ekim 2008 tarihlerinde ülke ziyaretinde bulunacağını kesinleştirmiştir. Irak ziyareti için tarihler hâlâ görüşülmektedir. Özel Raportör, ilk olarak Ekim 2006'da ertelenen Rusya Federasyonu ziyaretinin yakın zamanda gerçekleştirilmesi isteğini dile getirmeye devam etmektedir.
8. Özel Raportör, Grönland dâhil olmak üzere Danimarka'ya 2-9 Mayıs 2008 tarihlerinde bir ziyaret düzenlemiştir. Özel Raportör, kendisine tam işbirliği sunan Hükümete teşekkürlerini sunmakta ve Danimarka'nın dünya çapındaki işkenceye karşı mücadele çabalarının uzun süreli liderliğini takdir etmektedir. Raportör, ziyaret sırasında hiç işkence iddiasıyla karşılaşmadığı ve çok az sayıda kötü muamele şikayeti aldığını belirtmektedir. Bununla beraber, Danimarka ceza hukukunda işkencenin suç olarak düzenlenmemesini üzüntüyle karşılamaktadır. Danimarka'daki cezaevi sisteminin özelliği, cezaevindeki yaşamın mümkün olduğunca dışarıdakini yansıtmaya anlamına gelen "normalleştirme ilkesi"dir. Cezaevi personelinin alıkonulanların endişelerine gösterdiği özenli yaklaşımla birlikte ele alındığında sonuç, genellikle Danimarka cezaevlerinde yüksek alıkonulma koşulları olmaktadır. Özel Raportör, Hükümetin aile içi şiddet ve kadın ticareti hakkında başarılı farkındalık artırma çalışmaları yürütme çabalarını takdir etmektedir. Grönland'da, aile içi şiddete karşı yapılan çalışmalar, sorunun ciddiyetine rağmen yeterince dikkat çekmemiştir. Hükümetin hücre hapsinin kullanılmasını sınırlandırma çabalarına rağmen bu uygulamaya yaygın bir şekilde başvurulması, özellikle de gözaltında tutulanlar bakımından önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Özel Raportör, Amerika Birleşik Devletler Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın Danimarka ve Grönland üzerinden şüphelilerin ülkeler arasında yasadışı transferini yaptığı iddialarına ilişkin endişelerini dile getirmektedir ve terör şüphelilerinin işkence uygulayan ülkelere geri dönebilmesi için onlara diplomatik koruma verilmesi için başvurmayı planlamaktadır.

9. İşkence Özel Raportörü, Kadına Karşı Şiddetin Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü ile birlikte Transnistrian bölgesi dâhil Moldova'ya 4-11 Haziran 2008 tarihinde ziyaret gerçekleştirmiştir. Her iki özel Raportör de, Hükümete gösterdiği tam işbirliği için teşekkürlerini sunmakta ve Moldova'nın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından beri insan haklarının korunmasında çok büyük bir ilerleme kaydettiğini belirtmektedir. Raportörler, işkencenin yanı sıra kadına karşı şiddet konusunda yeterli bir yasal çerçevenin kabul edilmesini takdir etmektedirler. Bu bağlamda, aile içi şiddetin önlenmesi ve aile içi şiddetle mücadele hakkındaki son kanunu ve İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin Ek Protokolü uyarınca bir ulusal önleme mekanizmasının kurulmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Ancak, Raportörler, normatif çerçeve ile gerçek yaşam arasındaki önemli fark konusunda endişelerini belirtmektedir. Özellikle kadına karşı şiddet konusuna yeterince dikkat edilmediğini ve şiddet mağdurlarına yönelik koruyucu altyapının yetersiz olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca, polis karakolunda gözaltında tutulmanın ilk döneminde kötü muamelenin yaygın olduğunu ve başvuru mekanizmalarının büyük ölçüde etkisiz kaldığını gözlemlemişlerdir. Adalet Bakanlığına bağlı alıkonulma merkezlerindeki koşullar bir miktar iyileştirilmişse de, polis karakollarındaki şartlar hala büyük endişe kaynağıdır. Özel Raportörler, mevcut kanunların etkili bir şekilde uygulanması ve göçmen işçileri daha iyi koruyacak mekanizmalar için çağrıda bulunmaktadır. Alıkonulanlar için güvencelerin güçlendirilmesini ve Moldova'nın ceza politikalarının ve kanunlarının merkezine rehabilitasyonun ve yeniden entegrasyonun konulmasını tavsiye etmektedirler.

10.Özel Raportör, aşağıdaki Devletlere gönderilen davet taleplerini hatırlatır: Cezayir (ilk talep 1997'de yapıldı); Afganistan (2005); Belarus (2005); Bolivya (2005); Fildişi Sahili (2005); Mısır (1996); Eritre (2005); Etiyopya (2005); Fiji (2006); Gambiya (2006); Hindistan (1993); İran (İslam Cumhuriyeti) (2005); İsrail (2002); Liberya (2006); Libya Arap Jamahiriya (2005); Papua Yeni Gine (2006); Suudi Arabistan (2005); Suriye Arap Cumhuriyeti (2005); Tunus (1998); Türkmenistan (2003); Özbekistan (2006); Yemen (2005); ve Zimbabve (2005). Raportör, bu taleplerden bazılarının uzun süre önce yapılması nedeniyle üzüntüsünü bildirmektedir.

Başlıca Basın Açıklamaları

11.Özel Raportör, diğer özel prosedürlerle yetkilendirilenlerle birlikte, 4 Ocak 2008'de, Kenya'da seçimler nedeniyle meydana gelen şiddet olayları sonrasında yaşanan can ve mal kayıplarına ilişkin derin endişelerini ifade eden ortak bir açıklamada bulunmuştur.

- 12.Özel Raportör, 10 Nisan'da, diğer yetkililerle birlikte Çin'in Tibet Özerk Bölgesi'nde ve çevresinde raporlanan kitlesel tutuklamalarının sınırlandırılması ve şeffaflaştırılması çağrısında bulunan bir açıklamada bulunmuştur.
- 13.Özel Raportör, 29 Nisan'da, Zimbabwe'deki parlamento ve başkanlık seçimleriyle alakalı yıldırma, şiddet ve işkence eylemlerine ilişkin olarak diğer yetkililerle birlikte ortak bir açıklama yapmıştır.
- 14.Özel Raportör, Uluslararası İşkence Mağdurlarını Destekleme Günü münasebetiyle 26 Haziran'da, Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörü, İşkenceye Karşı Komite, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Altkomitesi, Birleşmiş Milletler İşkence Kurbanları Gönüllü Fonu Mütevelli Heyeti ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri ile birlikte ortak bir açıklama yapmıştır. Diğer hususların yanı sıra, kadın ve engellilerin işkence ve kötü muameleden korunmasının güçlendirilmesi ihtiyacına dikkat çekilmiştir.
- 15.Özel Raportör, 26 Haziran'da diğer yetkililerle birlikte Zimbabwe'de 27 Haziran'da yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçiminde siyasi şiddete ilişkin çok sayıda rapor hakkında ortak bir bildiri yayımlamıştır.

Önemli Sunumların/İstişarelerin/Eğitim Kursların Öne Çıkanları

- 16.Özel Raportör, 23 Şubat'ta, İnsan Hakları STK Forumu'nun 10. yıldönümü münasebetiyle Harare'de "Zimbabwe Sivil Toplumunun İşkenceye Karşı Mücadelede Kullanabileceği Araçlar" başlıklı bir açılış konuşması yapmıştır.
- 17.Özel Raportör, 11 Mart'ta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi ve İsviçre Hükümeti tarafından düzenlenen "Kadınların işkenceye karşı korunmasının güçlendirilmesi: Cinsiyet duyarlı bir işkence tanımını uygulamak" konulu bir panele katılmıştır.
- 18.Özel Raportör, 12 Mart'ta, İnsan Hakları Konseyi'ndeki "Doktorların işkenceye karşı mücadeledeki rolü" konulu bir panele başkanlık etmiştir.
- 19.Özel Raportör, 14 Mart'ta, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisinin Uluslararası Koruma Hizmetleri Bölümünün direktörü ve personeli ile istişarelerde bulunmuştur. Karşılıklı çıkar konusunun yanı sıra işbirliğini güçlendirmenin yolları ve araçları da tartışılmıştır.
- 20.Özel Raportör, 27 Mart'ta, Viyana'da Avusturya Adalet Bakanlığı temsilcileriyle elektroşok tabancalarının kullanımı hakkında bir toplantı gerçekleştirmiştir.
- 21.Özel Raportör, 3 Nisan'da, Cenevre Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Akademisi tarafından organize edilen ve İsviçre Hükümeti'nin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 60. yıldönümünü anma girişimi olan "İnsan Hakları Ajandası" toplantısına katılmıştır.

22. Özel Raportör, 14 ve 15 Nisan'da, Ürdün'deki Ölüdeniz'de, yerel bir STK olan Raoul Wallenberg Enstitüsü tarafından düzenlenen Ortadoğu ve Kuzey Afrika İnsan Hakları Bölgesel Eğitim Programına katılarak açılış konuşması yapmıştır.
23. Özel Raportör, 17 Nisan'da, Almanya, Mannheim'de Uluslararası Af Örgütü tarafından düzenlenen bir toplantıda "İşkence ve terör. Terörle mücadelede işkencenin yasaklanmasına ilişkin mevcut zorluklar" konusunda bir sunum yapmıştır.
24. Özel Raportör, 18 Nisan'da, Strazburg, Fransa'da Avrupa İşkence ve İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi (CPT) ile karşılıklı menfaatlerin yanı sıra işbirliğinin güçlendirilmesi yolları ve araçları konusunda görüşmelerde bulunmuştur.
25. Özel Raportör, 23 ve 24 Nisan'da, selefının işkence için özel olarak tasarlanan teçhizatların ticareti ve üretiminin durumu çalışmasını takip amaçlı (bkz. E/CN.4/2005/62), işkence için kullanılan güvenlik ekipmanlarının transferinde ulusal, bölgesel ve uluslararası kontrolün gözden geçirilmesi ve daha da geliştirilmesi için uluslararası bir uzman toplantısına katılmıştır. Toplantı, Uluslararası Af Örgütü ve Omega Vakfı tarafından Londra'da düzenlenmiştir.
26. Özel Raportör, 30 Nisan'da, Viyana'da, Viyana Diplomatik Akademisinde "İşkenceye Karşı Uluslararası Mücadele" başlıklı bir seminer vermiştir.
27. Özel Raportör, 19-20 Mayıs tarihlerinde, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği tarafından Rusya Federasyonu, St. Petersburg'da düzenlenen "Polisler Hakkındaki Şikayetler" konulu bir Çalışmaya katılmıştır.
28. Özel Raportör, 2-3 Haziran tarihlerinde, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Sierra Leone Özel Mahkemesi temsilcileriyle Lahey'de bir toplantı yapmıştır.
29. Özel Raportör, Washington D.C., Amerikan Üniversitesinde, "Birleşmiş Milletler Özel Prosedürlerinin geleceği" konulu bir panelin açılışını yapmıştır. Ayrıca, 9 Haziran'da, Amerikan Üniversitesi'nde "Birleşmiş Milletler insan hakları stratejisine özel prosedürler nasıl dahil edilir?" konulu bir konuşma yapmıştır. 10 Haziran'da, Washington Sözleşmesi Merkezi'nde, Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği tarafından düzenlenen "İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni Amerika Birleşik Devletleri'nin sivil özgürlükleriyle ilişkilendirmek " konulu panele katılmıştır.
30. 10 Haziran'da İşkenceye Karşı Sözleşmenin Ek İhtiyari Protokolü ve göreviyle ilgili diğer konular hakkında Amerika Birleşik Devletleri İnsan Hakları Kavramı Kongresi temsilcileriyle istişarelerde bulunmuştur.
31. Özel Raportör, 11-12 Haziran tarihlerinde Norveç Dışişleri Bakanlığının davetiyle, "İnsan Hakları Gündeminin" daha fazla geliştirilmesi hakkında bir

toplantıya katılmıştır. Toplantı, Cenevre Uluslararası İnsancıl Hukul ve İnsan Hakları Akademisi tarafından organize edilmiştir.

- 32.Özel Raportör, 16 Haziran'da Berlin'de Uluslararası Af Örgütü, Walther Schucking Enstitüsü ve Heinrich Böll Vakfı tarafından Birleşmiş Milletler barış harekâtlarına katılan birliklere Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinin uygulanması hakkındaki uzman toplantısına katılmıştır
- 33.Özel Raportör, 23 Haziran'da Cenevre'de İşkencenin Önlenmesi Altkomitesi üyeleriyle ortak endişeleri konularında bir toplantı yapmıştır.
- 34.Özel Raportör, 24 Haziran'da, REDRESS ve Terörle Mücadele Ederken İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Özel Raportörü'nün sponsorluğunda ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin desteğiyle düzenlenen uluslararası havacılık hukuku hakkında yuvarlak masa toplantısına katılmıştır.
- 35.26 Haziran tarihli Uluslararası İşkence Mağdurlarını Destekleme Günü münasebetiyle 25 Haziran 2008'de işkence yasağını tartışmak için Avrupa Parlamentosu İnsan Hakları Altkomitesi tarafından Brüksel'de düzenlenen bir etkinliğe katılmıştır.
- 36.İtalya, Venedik'te Avrupa Üniversiteler Arası İnsan Hakları ve Demokratikleşme Merkezi tarafından düzenlenen "60 yıl sonra İHEB'i Yaşamak: Avrupa Birliği için Zorluklar" Diplomatik Konferansında Özel Raportör, "Geri göndermeme ilkesiyle ilişkili koordineli bir Avrupa politikasına ihtiyaç var mı?" konusunda bir sunum yapmıştır.

III. Engelli Bireylerin İşkenceden Korunması

- 37.Özel Raportör görevini yerine getirirken, engelli bireylere - erkek, kadın ve çocuk- yönelik farklı şiddet ve istismar biçimleri hakkında bilgilendirilmiştir.² Engelli oldukları için bu kişiler ihmal ve istismarının hedefi haline gelmektedir.
- 38.Engelliler, genellikle cezaevleri, sosyal bakım merkezleri, yetimhaneler ve ruh sağlığı kurumları gibi kurumlarda, toplumdan ayrıştırılmaktadır. Engelliler, kendi rızaları olmadan veya özgür ve aydınlatılmış onamları alınmadan yaşam boyu da sürebilen uzun dönemler boyunca özgürlüğünden mahrum bırakılmaktadır. Bu kurumların içinde, engelli bireyler sıklıkla fiziksel, ruhsal ve cinsel şiddetin yanı sıra hiç konuşulmayan aşağılamalara, ihmale, çeşitli biçimlerde kısıtlamaya ve tecrite maruz kalmaktadır.³ Alıkonulma

---

² "Engelli bireyler" terimi, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 1'inci maddesinde ifade edildiği gibi fiziksel, ruhsal, zihinsel veya algısal bozukluğu olan kadınlar, erkekler ve çocuklar anlamına gelmektedir.

³ Örneğin bkz. Mental Disability Rights International (MDRI)'nin Arjantina Raporu (2007), Sırbistan Raporu (2007), Türkiye Raporu (2005), Peru Raporu(2004), Uruguay Raporu (2004), Kosova Raporu (2002), Meksika Raporu (2000), Rusya Federasyonu Raporu (1999) ve Macaristan Raporu (1997), erişim: www.mdri.org; International Disability Rights Monitor, Asya Bölge Raporu (2005), erişim: www.ideanet.org; Mental Disability Advocacy Centre, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya'da yatak kafes raporu (2003) erişim: www.mdac.info; Uluslararası Af Örgütü'nün Bulgaristan

merkezlerinde makul düzenleme yapılmaması, ihmal, şiddet, işkence ve kötü muamele riskini arttırmaktadır.

39. Özel alanda, engelliler, kendi evlerinde, ailelilerinin, bakım verenlerinin, sağlık çalışanlarının ve toplumun ellerinde cinsel istismar dâhil şiddete ve istismara karşı özellikle kırılgandır.⁴
40. Engelliler, kendi rızaları dışında tıbbi deneylere ve vücut bütünlüğüne müdahale eden ve geri döndürülemeyen tıbbi tedavilere maruz kalmaktadır (örneğin kısırlaştırma, kürtaj, elektroşok tedavisi ve neröleptikler dâhil psikiyatrik ilaçlar gibi engelliliği düzeltmek veya hafifletmeye yönelik müdahaleler).
41. Özel Raportör, birçok durumda, bu tür uygulamaların, engellilere yönelik yapıldığında görünmez kalmasından ya da haklı gösterilmesinden ve işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza olarak kabul edilmemesinden endişe duymaktadır. Son dönemde yürürlüğe giren Engelli Hakları Sözleşmesi ve Seçmeli Protokolü, işkence karşıtı çerçevenin engelliler bakımından gözden geçirilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır.

A. Engellilerin işkenceden korunmasına ilişkin yasal çerçeve

42. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Ceza Sözleşmesi'nde, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7'nci maddesinde, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37'nci maddesinde yer alan mutlak işkence yasağı, Engelli Hakları Sözleşmesi ile tekrar teyit edilmiştir. Sözleşme'nin 15'inci maddesine göre engelliler, işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyle veya cezaya maruz kalmama ve özellikle tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmama hakkına sahiptir. 15'inci maddenin 2'nci fıkrası, Taraf Devletlerin engellilerin işkence veya kötü muameleyle karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korunmasını sağlamak için etkin bir şekilde tüm yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirleri alma yükümlülüğü olduğunu ifade etmektedir.
43. 16'nci madde, engellilerin şiddete, istismara ve sömürüye maruz kalmasını yasaklamakta ve 17'nci madde bütün engellilerin beden ve ruh bütünlüğüne saygı duyulması hakkına sahip olduğunu tanımaktadır.
44. Özel Raportör, engellilerle ilgili olarak, Engelli Hakları Sözleşmesi'nin daha fazla yetkili rehberlik sağlayarak, işkence ve kötü muameleyi yasaklayan diğer

---

(2002) ve Romanya (2005) raporları, erişim: www.amnesty.org; ve Human Rights Watch, *Ill-Equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness* (2003) erişim: www.hrw.org. Ayrıca bkz. Çocuk Hakları Komitesi, Kongo Demokratik Cumhuriyetinin birinci raporuna ilişkin genel gözlemler (CRC/C/15/Add.153, para. 50), Sırbistan'ın birinci raporuna ilişkin genel gözlemler (CRC/C/SRB/CO/1, para. 35 ve 36) ve Kolombiya'nın 3. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CRC/C/COL/CO/3, para. 50); İnsan Hakları Komitesi, Bosna ve Hersek'in birinci raporuna ilişkin genel gözlemler (CCPR/C/BIH/CO/1, para. 19); İşkenceye Karşı Komite, Rusya Federasyonu'nun 4. Periyodik raporuna (CAT/C/RUS/CO/4, para. 18) ve Bulgaristan'ın 3. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CAT/C/CR/32/6, para. 5 (e) ve 6 (e)).

⁴ Bkz. State of Disabled People's Rights in Kenya, Disability Rights Promotion International 2007, B. Waxman Fiduccia and L. R. Wolfe, Women and Girls with Disabilities: Defining the Issues, Kadın Politikaları Çalışmaları Merkezi, 1999.

insan hakları enstrümanlarını tamamladığını belirtmektedir. Örneğin, Sözleşme'nin 3'üncü maddesi engelli bireylerin bireysel özerkliği ve kendi seçimlerini yapma özgürlüğü ilkesini kabul etmektedir. Dahası, 12'nci madde nerede yaşayacağına karar verme ve tıbbi tedaviyi kabul edip etmeme gibi hayatın bütün alanlarında engellerinin hukuki ehliyeti olduğunu tanımaktadır. Buna ek olarak, 25'inci madde, engellilere özgür ve aydınlatılmış onama dayanarak sağlık hizmetleri sunulmasını kabul etmektedir. Bu nedenle, MI İlkeleri olarak da bilinen 1991 tarihli Ruhsal Hastalığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Geliştirilmesi için İlkeler⁵ (Karar 46/119, ek) gibi daha önceki bağlayıcı olmayan standartlar bağlamında Özel Raportör, zorla tedavinin ve istemsiz yatışların kabul edilmesinin Engelli Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerine aykırı olduğuna dikkat çekmektedir.

B. İşkence ve kötü muameleden koruma çerçevesinin engelli bireylere uygulanması

45. Uluslararası hukuka ve özellikle de İşkenceye Karşı Sözleşme'ye göre devletlerin işkence fiillerini suç olarak kabul etme, soruşturma yapma, suçun ağırlığına orantılı olarak cezalandırma ve mağdurlara tazminat verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Engellilere yönelik şiddet ve istismarın işkence veya diğer zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza olarak tanınması, mağdurlara ve savunuculara daha güçlü bir yasal koruma sağlayabilir ve insan hakları ihlallerinin telafi edilmesine imkân verebilir.

1. İşkence tanımının öğeleri

46. Engelli Hakları Sözleşmesi (EHS)'nin işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin olan 15'inci maddesinin uygulanması, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 1'inci maddesinde yapılan işkence tanımıyla aydınlatılabilir. Engelliler bakımından bir fiilin veya ihmalin işkence olarak kabul edilmesi için, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin tanımındaki 4 öğenin- yoğun acı veya ıstırap, kasıt, amaç ve devletin ile ilişkili olma- bulunması gerekmektedir. Bu tanımdaki bütün unsurları taşımayan eylemler, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 16'ıncı maddesinde belirtilen zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza teşkil edebilir.

47. İstirabın veya acının düzeyinin değerlendirilmesinde, doğasıyla ilişkili olarak, bir engelin bulunması dâhil olayın bütün koşullarının göz önünde bulundurulmasının yanı sıra⁶ mağdura yönelik muamelelerin veya tutulma

---

⁵ Bkz: International Disability Alliance, EHS ve Nisan 2008 tarihli diğer belgeler hakkında pozisyon belgesi, erişim: www.psychrights.org/Countries/UN/IDACRPDPaperfinal080425.pdf.

⁶ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun M.N. v Fransa davası, başvuru no: 19465/92, 10 Mart 1994 tarihli raporu, para.30,47 ve 48.

koşullarının bir sonucu olarak yeti yitimi oluşmasına veya yeti yitiminin kötüleşmesine de bakılması gerekmektedir.⁷

48. İşkenceye Karşı Sözleşme’de yer alan işkence tanımı her türlü ayrımcılığa dayalı olarak fiziksel ve ruhsal ıstıraba neden olan eylemleri açıkça yasaklamaktadır. Engelliler bakımından, Özel Raportör, EHS’nin 2’nci maddesinde engellilik temelinde ayrımcılığın şu anlama geldiğini hatırlatmaktadır: “Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar.”
49. Dahası, İşkenceye Karşı Sözleşme’nin 1’inci maddesindeki kasıt şartı, bir kişinin engellilik temelinde ayrımcılığa uğradığı durumları etkin bir şekilde işaret etmektedir. Bu, özellikle de ciddi ihlallerin ve engellilere yönelik ayrımcılığın sağlık çalışanları tarafından “iyi niyetle” maskelendiği tıbbi tedavi bağlamıyla ilişkilidir. Salt ihmalkârlık 1’inci maddede yer alan kasıt şartını içermez; ancak ağır acı ve ıstıraba yol açarsa kötü muamele teşkil edebilir.
50. İnsanın kişisel bütünlüğü ve onuru hakkının en ağır ihlali olarak işkence, kurbanın başka bir kişinin tam kontrolü altında olduğu bir güçsüzlük durumunu gerektirmektedir. Engelliler, genellikle, kendilerini böyle bir durum içerisinde bulurlar, örneğin, cezaevlerinde veya başka kurumlarda özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarında, veya bakım verenlerinin ya da vasilerinin kontrolünde olduklarında. Belirli durumlarda, kişinin belirli bir engeli olması onu bağımlı bir durumda olma olasılığını arttırabilir ve istismar için daha kolay bir hedef haline getirebilir. Ancak, kişiyi “güçsüz” hale getiren, genellikle karar verme yetkisinin ve hukuki ehliyetin ayrımcı yasalarla veya uygulamalarla kişiden alınarak başkalarına verilmesi gibi bireyin kendisi dışındaki koşullardır.

2. Kim sorumludur?

51. Kamu gücüyle ilişkili olma şartıyla bağlantılı olarak, Özel Raportör, işkence yasağının yalnızca katı bir biçimde kolluk kuvvetleri gibi kamu görevlileriyle ilişkili olmadığını, aynı zamanda özel hastanelerde, diğer kurumlarda ve alıkonulma merkezlerinde çalışanları da kapsayacak şekilde doktorlara, sağlık çalışanlarına ve sosyal hizmet uzmanlarına da uygulanabileceğini belirtmektedir.⁸ İşkenceye Karşı Komite’nin 2 Nolu Genel Yorumu’nda (2008)

---

⁷ Bkz. İnsan Hakları Komitesi, başvuru no: 606/1994, *Clement Francis v. Jamaika*, 25 Haziran 1995 (CCPR/C/54/D/606/1994), para. 9.2 ve 900/1999 nolu *C v. Avustralya* başvurusu, 28 Ekim 2002 (CCPR/C/76/D/900/1999), para. 8.4. Ayrıca, bkz. *Bueno Alves v. Arjantin*, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 11 Mayıs 2007, para. 71 ve 84-86.

⁸ Bkz. İşkenceye Karşı Komite’nin Sözleşmenin 2. Maddesinin uygulanmasına ilişkin genel yorum No. 2 (2008) (CAT/C/GC/2), para. 17. Ayrıca bkz. A/HRC/7/3, para. 31.

vurguladığı gibi, işkence yasağı her türlü kurumda uygulanmalı⁹ ve devletler önleme, soruşturma, kovuşturma ve kamu görevlisi olmayan veya özel aktörlerin cezalandırılması için gerekli özeni göstermelidir.¹⁰

3. Ne için sorumlu?

(a) Kötü Alıkonulma Koşulları

52. İşkencenin Önlenmesi Komitesi, İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'nin 16'ncı maddesi uyarınca kötü muamele bağlamında psikiyatrik kurumlardaki ve engelli bakım merkezlerindeki kötü yaşam şartlarına ilişkin endişelerini sıklıkla dile getirmektedir.¹¹ Kurumlardaki kötü koşullar genellikle devletin kendi gözetiminde bulunan kişilere işkence ve kötü muamele teşkil edebilecek şekilde yeterli yiyecek, su, tıbbi bakım ve giysi sağlama yükümlülüğünü yerine getirmemesinin bir sonucudur.¹²
53. Devletler, alıkonulma bağlamındaki muamelelerin veya şartların engelli bireylere doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılık yapmamasını sağlama yükümlülüğü altındadır. Bu tarz bir ayrımcı muamele, ağır bir ıstıraba veya acıya sebep olursa işkence veya diğer kötü muamele türlerinden birini teşkil edebilir. *Hamilton v. Jamaica* başvurusunda İnsan Hakları Komitesi, cezaevi idaresinin bir mahpusun engelliliğinin dikkate alınmamasını ve başvurusunun koğuştan çıkabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmamasının ve eğimin kaldırılmasının Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7'inci ve 10'uncu maddelerini ihlal edip etmediğini değerlendirmiştir.¹³ Komite, iki bacağı da felçi olan başvurusunun insani bir muamele görmediğine ve insan onuruna saygılı davranılmadığına ve Sözleşme'nin 10'uncu maddesinin 1'inci fıkrasının ihlal edildiğine karar vermiştir. *Price v. Birleşik Krallık* davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, fiziksel engelli olan kadının, tuvaletin ve yatağın erişilebilir olmamasını da kapsayan alıkonulma koşullarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde yasaklanan aşağılayıcı muamele teşkil ettiğine hükmetmiştir.¹⁴
54. Özel Raportör, EHS'nin 14'üncü maddesinin 2'inci fıkrası uyarınca devletlerin özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilere "makul düzenleme yapma"

---

⁹ (CAT/C/GC/2), para. 15.

¹⁰ Ibid., para. 18.

¹¹ Bkz. İşkenceye Karşı Komite, Rusya Federasyonu'nun 4. Periyodik raporu hakkında genel gözlemleri (CAT/C/RUS/CO/4), para. 18, Estonya'nın 4. Periyodik raporu hakkında genel gözlemleri (CAT/C/EST/CO/4), para 24 ve Bulgaristan'ın 3. Periyodik raporu hakkında genel gözlemleri (CAT/C/CR/32/6), para 5 (e) ve 6 (e).

¹² Bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Ximenes Lopes v. Brasil*, 4 Temmuz 2006, para. 132 ve 150.

¹³ İnsan Hakları Komitesi, 616/1995 nolu başvuru hakkındaki görüşleri, 28 Temmuz 1999, (CCPR/C/66/D/616/1995), para. 3.1 ve 8.2.

¹⁴ Bkz. *Price v. Birleşik Krallık*, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 10 Temmuz 2001, başvuru No. 3394/96, para. 30.

yükümlülüğü olduğuna dikkat çekmektedir. Bu, engelli bireylerin başkalarıyla eşit koşullarda haklardan ve temel özgürlüklerden faydalanabilmesi için bakım evleri ve hastaneler dâhil alıkonulma merkezlerine ilişkin prosedürlerde ve merkezlerin fiziksel koşullarında, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen uygun değişiklikleri yapma yükümlülüğü anlamına gelmektedir. Engelliler için makul düzenleme yapılmaması veya yapılan düzenlemelerin yeterli olmaması, kötü muamele veya işkence anlamına gelen alıkonulma ve yaşam şartlarını yaratabilir.

(b) Tespit ve tecrit uygulamaları

55. Kurumlardaki kötü koşullara sıklıkla çeşitli kısıtlama ve tecrit türleri eşlik etmektedir. Engelli çocuklar ve yetişkinler yataklarına, kafeslere veya sandaleyelere uzun süreler boyunca zincir ve kelepçe dâhil çeşitli yollarla bağlanabilmekte, kafes veya kafes yatak ile kilitli tutulmakta ve kimyasal tespit türü olarak fazla ilaç verilebilmektedir.¹⁵ Uzun süreli kısıtlamaların kas atrofisine, hayatı tehdit edici deformasyonlara ve hatta organ yetmezliğine yol açabileceğini ve psikolojik hasarı şiddetlendirdiğini not etmek önemlidir.¹⁶ Özel Rapörtör, işkence veya kötü muamele teşkil edebilen uzun süreli kısıtlama kullanımının terapötik bir gerekçesi olmayacağını belirtmektedir.¹⁷
56. Engelli bireyler, kurumlarda genellikle terapötik nedenlerle veya ceza türü olarak açıklanamayacak şekilde kontrol veya tıbbi tedavi yöntemi olarak tecrit edilmekte veya tek başına tutulmaktadır.¹⁸ 2003 Aralık'ta Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, Paraguay'daki Devlet Nöropsikiyatri Hastanesinde 4 yıldan uzun bir süre tecrit odalarında çıplak bir şekilde ve hijyenik olmayan koşullarda tutulan iki genci de kapsayan 460 kişinin korunması için tedbir önlemini onaylamıştır.¹⁹ Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, *Victor Rosario Congo v. Ekvador* başvurusunda ruhsal engeli olan başvuranın sosyal rehabilitasyon merkezinde tek başına tutulmasının Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5/2'nci maddesine göre insanlıkdışı ve aşağılayıcı muamele

---

¹⁵ Bkz. Avrupa İşkence ve İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesi Komitesi (CPT), *CPT Standartları: CPT'nin Genel Raporlarının Önemli Bölümleri* (CPT/Inf/E (2002) 1-Rev.2006), s. 64.

¹⁶ MDRI "Torment not treatment: Serbia's segregation and abuse of children and adults with disabilities", 2004. para. 19, 47 ve 49.

¹⁷ Bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, *Ximenes Lopes v. Brazilyal*, op. cit., para. 133-136; ayrıca bkz. *The CPT Standartları*, op. cit., 62-68.

¹⁸ Bkz. İnsan Hakları Komitesi, Slovakya'nın 2. Periyodik raporu hakkında genel gözlemleri (CCPR/CO/78/SVK), para. 13 ve Çek Cumhuriyeti'nin 2 periyodik raporu hakkında genel gözlemleri (CCPR/C/CZE/CO/2), para. 13. Komite, psikiyatrik hastaları kısıtlama aracı olarak kafes yatak kullanılması hakkında endişelerini dile getirmiştir ve bu uygulamanın insanlıkdışı ve aşağılayıcı muamele olduğunu ve Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7'inci, 9'uncu ve 10'uncu maddesini ihlal ettiğini hatırlatmıştır.

¹⁹ Bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu 2003 Yıllık Raporu (OEA/Ser.LV/II.118, Doc. 5 rev. 2), bölüm. III.C.1, para. 60.

teşkil ettiğine karar vermiştir.²⁰ Özel Raportör, uzun süre boyunca tek başına tutulmanın ve tecritin işkence veya kötü muamele teşkil edebileceğini ifade etmektedir.²¹

(c) Tıbbi bağlam

57.Engelliler, tıbbi bağlamda, bazı yeti yitimlerinin düzeltilmesi ve hafifletilmesi için yapılan deneylerle veya tedavilerle önemli bir şekilde ilişkili olan ciddi istismar ile fiziksel ve ruhsal bütünlük haklarının ihlal edilmesini sıklıkla deneyimlemektedir.

(i) Tıbbi veya bilimsel deney

58.EHS'nin 15'inci maddesine göre ilaçların denenmesi de dâhil olmak üzere engellilere tıbbi veya bilimsel deneyler yapılması, ancak ilgili kişinin aydınlatılmış onamının alınmasıyla ve deneyin doğası gereği işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele sayılmaması durumunda mümkündür.²²

(ii) Tıbbi Müdahaleler

59.Lobotomi ve psikocerrahi uygulamaları buna örnek olarak verilebilir. Tedavi ne kadar müdahaleci ve geri döndürülemez olursa devletin sağlık çalışanlarının engellilere ancak özgür ve aydınlatılmış onam alarak müdahalede bulunmasını sağlama yükümlüğü artmaktadır. Çocuklar bakımından devletler, sağlık çalışanlarının bu tarz müdahaleleri ancak terapötik amaçlarla, çocuğun yüksek yararına ve çocuğun ailesinin özgür ve aydınlatılmış onamı ile (ancak tedavi çocuğun yüksek yararına değilse ailenin onam vermiş olması yeterli değildir) uygulamasını temin etmelidir.²³ Aksi takdirde Özel Raportör, bu tarz tedavilerin işkence veya zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele sayılabileceğine dikkat çekmektedir.

a. Kürtaj ve kısırlaştırma

60.Engeli olan sayısız yetişkin ve çocuk, politikaların ve bu amaçla çıkartılan yasaların sonucu, zorla kısırlaştırılmıştır.²⁴ Engelliler, özellikle de engelli

---

²⁰ Bkz. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu, *Rosario Congo v. Ekvador*, rapor 63/99, dava 11.427, 13 Nisan 1999, para. 59. Ayrıca bkz. *Keenan v. Birleşik Krallık*, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 3 Nisan 2001, başvuru No. 27229/95, para. 113.

²¹ Bkz: IV. Bölüm.

²² Bkz.HRI/GEN/7/Rev.8, Bölüm. II, İnsan Hakları Komitesi, İşkence ve Zaimane Muamele veya Ceza Yasağı Hakkında Genel Yorum No. 20 (1992), para 6.

²³ Konuyla alakalı bir tartışma için, bkz. Disability Rights Washington Investigative, "Ashley Tedavisi"ne ilişkin Rapor, Mayıs 2007, erişim: www.disabilityrightswa.org/news-1/ashley-treatment-investigation.

²⁴ Örneğin, Nazi dönemi zorla kısırlaştırma politikalarına ilişkin olarak bkz. M. Grodin ve G. Annas, "Physicians and torture: lessons from the Nazi doctors, *International Review of the Red Cross*, vol. 89, No.

kadınlar ve kız çocukları, bu konudaki endişelerin dile getirildiği gibi²⁵, kurumların içinde veya dışında özgür ve aydınlatılmış onamları alınmadan kürtaja ve kısırlaştırmaya zorlanmaya devam etmektedir.²⁶ Özel Raportör, EHS'nin 23/c maddesi uyarınca Taraf Devletlerin çocuklar dâhil olmak üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması ve engellilerin çocuklarının sayısına ve yaş aralığına, serbestçe ve sorumluluğunu taşıyarak karar verme hakkının tanınmasını sağlama (md. 23 (b)) yükümlülüğü olduğunu not etmektedir.

b. Elektrokonvülsif terapi

61. Mahpuslara elektroşok uygulanmasının işkence veya kötü muamele teşkil ettiğine karar verilmiştir.²⁷ Ruhsal ve zihinsel engellilerde bir tedavi biçimi olarak nöbet başlatan Elektroşok veya EKT'nin uygulanması 1930'lu yıllarda başlamıştır.²⁸ CPT, psikiyatrik kurumlarda EKT'nin modifiye edilmemiş bir şekilde (yani anestezi, kas gevşetici veya oksijenizasyon olmadan) engeli tedavi etmek ve hatta bir tür ceza olarak uygulandığına dair olayları raporlamıştır.²⁹ Özel Raportör, modifiye edilmemiş EKT'nin yoğun acıya ve ısırtaba yol açabileceğine ve genellikle kemik, bağ ve omurga kırıkları, bilişsel eksiklikler ve olası hafıza kaybı gibi tıbbi sonuçlara yol açtığına dikkat çekmektedir.³⁰ (Modifiye edilmemiş EKT) kabuledilebilir tıbbi bir uygulama olarak görülemez³¹

867, 2007, s. 638 ve 639. Bkz. M. L. Perlin, et al., *International Human Rights and Comparative Mental Disability Law: Cases and Materials* (Durham, N.C., Carolina Academic Press, 2006), s. 980.

²⁵ İnsan Hakları Komitesi zorla kürtajın yanı sıra onayı olmaksızın kadınların kısırlaştırılmasının Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 7. maddesini ihlal ettiğini ifade etmektedir. Bkz. HRI/GEN/1/Rev.8, Bölüm. II, İnsan Hakları Komitesi, Erkek ve Kadınların Eşit Haklara Sahip Olması Hakkında Genel Yorum No. 28 (2000) para. 11. Ayrıca bkz. İşkenceye Karşı Komite, Çek Cumhuriyeti'nin 3. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CAT/C/CR/32/2, para. 5 (k) ve 6 (n)) ve Peru'nun 4. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CAT/C/PER/CO/4, para. 23); İnsan Hakları Komitesi, Peru'nun 4. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CCPR/CO/70/PER, para. 21); Çek Cumhuriyeti'nin 2. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CCPR/C/CZE/CO/2, para. 10); Solavakya'nın 2. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CCPR/CO/78/SVK, para. 12 ve 21), ve Japonya'nın 4. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CCPR/C/79/Add.102, para. 31).

²⁶ Bkz. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, *Sexual and Reproductive Health of Persons with Disabilities*, 2007. Ayrıca bkz. Ulaşılabilir En Yüksek Fiziksel ve Ruhsal Sağlık Standardı Hakkı Özel Raportörü Raporu (E/CN.4/2005/51), para 12.

²⁷ Bkz. E/CN.4/1986/15, para. 119 ve Uluslararası Af Örgütü, *Arming the Torturers, Electro-Shock Torture and the Spread of Stun Technology*, 1997, AI Index ACT 40/001/1997. Ayrıca bkz. CAT/C/75, para. 143 ve İnsan Hakları Komitesi, başvuru No. 11/1977, *Grille Motta v. Uruguay*, 29 Temmuz 1980 (CCPR/C/10/D/11/1977) ve başvuru no: 366/1989, *Kanana v. Zaire başvurusu*, 2 Kasım 1993 (CCPR/C/49/D/366/1989).

²⁸ M. V. Rudorfer, M. E. Henry, H. A. Sackeim, *Electroconvulsive Therapy*, in Tasman, Kay ve Lieberman (eds.), *Psychiatry, Second Edition*, vol. 1, sect. VI, chap. 92 (Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 2003).

²⁹ CPT'nin raporları "Elektro Konvülsif Terapi"nin Türkiye'deki psikiyatrik kurumlarda modifiye edilmemiş haliyle uygulandığını belgelemiştir. Bakırköy'deki toplam 15,877 EKT seansının yalnızca 512'si (%3.2) modifiye edilmiştir. Bkz. CPT/Inf (2006) 30, para. 58-68 ve CPT/Inf (99) 2, para. 178-182.

³⁰ Bkz. MDRI, *Kapalı Kapılar Ardında: Türkiye'nin Psikiyatrik Kurumlarında, Yetimhanelerinde ve Rehabilitasyon Merkezlerinde insan hakları ihlalleri*, 2005, s. 3 ve 4.

³¹ Bkz. CPT Standartları, op. cit., para. 39-41. Dünya Sağlık Örgütü ve the Pan Amerikan Sağlık Örgütü de bu uygulamanın durdurulması çağrısında bulunmaktadır.

ve işkence veya kötü muamele teşkil edebilir. Modifiye edilmiş halinde ise EKT'nin yalnızca ilgili kişinin ikincil etkiler ve kalp komplikasyonları, kafa karışıklığı, hafıza kaybı ve hatta ölüm gibi riskler hakkında bilgilere dayanan özgür ve aydınlatılmış onamıyla uygulanması hayati önem taşımaktadır.

c. Zorla tedavi

62. Psikiyatrinin, siyasi baskı amacıyla³², terörle mücadele kapsamında³³ işkence veya kötü muamele aracı olarak kullanıldığı ve o kadar olmasa da kişilerin cinsel yönelimini bastırmak, kontrol etmek ve değiştirmek için tedavi olarak uygulandığı iyi bir şekilde belgelenmiştir.³⁴ Ancak Özel Raportör psikiyatrinin istismar edilmesine ve engelliler, özellikle de ruhsal ve zihinsel engelliler üzerinde zorla uygulanmasına daha fazla dikkat çekilmesi gerektiğini belirtmektedir.

63. Zorla ayaktan tedavinin yanısıra kurumların içerisinde, nöroleptikler ve diğer ruh sağlığı ilaçları gibi psikiyatrik ilaç tedavisi, ruhsal engelli bireylere özgür ve aydınlatılmış onamları olmadan veya zorla, baskı veya bir tür ceza olarak uygulanmaktadır. Alıkonulma yerlerinde ve psikiyatrik kurumlarda titremeye, sarsılmaya ve kontraksiyonlara yol açan ve kullanan kişiyi hissizleştiren ve algısını donuklaştıran nöroleptikler gibi ilaçların kullanımı işkencenin bir türü olarak kabul edilmiştir.³⁵ *Viana Acosta v. Uruguay* başvurusunda İnsan Hakları Komitesi başvurana kendi isteği dışında psikiyatrik deney yapılmasını ve zorla sakinleştirici enjekte edilmesini içeren tedavinin, insanlıkdışı muamele teşkil ettiğine kanaat getirmiştir.³⁶ Özel Raportör, ruhsal hastalığın tedavisi için zorla ve rıza alınmadan verilen psikiyatrik ilaçların, özellikle de nöroleptiklerin uygulanmasının yakından incelenmesi gerektiğini not etmektedir. Olayın koşullarına bağlı olarak, yol açtığı ıstırap ve kişinin sağlığı üzerindeki etkileri bakımından işkence veya kötü muamele türlerinden birini oluşturabilir.

d. Psikiyatrik kurumlara istemsiz yatış

64. Çoğu devlet, yasaya dayanarak veya yasa olmadan, ruhsal engel teşhisine genellikle eşlik eden “kendisine veya başkasına zararlı” veya “tedavi ihtiyacı” ek kriterlerine dayanarak ruhsal engellilerinin özgür ve aydınlatılmış onamı

---

³² Bkz. Human Rights Watch, *Dangerous Minds: Political Psychiatry in China Today and its Origins in the Mao Era*, 2002; Perlin et al., op. cit., ve *The Breaking of Bodies and Minds: Torture, Psychiatric Abuse, and the Health Professionals*, E. Stover ve E. Nightlingale (eds.), (W. H. Freeman, 1985), s. 130-158.

³³ Bkz. Guantánamo Körfezinde kullanılan ve alıkonulanların stresini arttırmak için kişisel fobilerinin kullanılması dahil “Alıkonulanların ruh sağlığını kötü bir şekilde etkileyen” zorlama tekniklerinin listesi (E/CN.4/2006/120, para. 78).

³⁴ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, “Crimes of hate, conspiracy of silence”, Cinsel kimliğe dayalı işkence ve kötü muamele, 2000, AI index ACT 40/016/2007.

³⁵ E/CN.4/1986/15, para. 119.

³⁶ İnsan Hakları Komitesi, başvuru no: 110/1981, *Viana Acosta v. Uruguay*, 29 Mart 1984 (CCPR/C/21/D/110/1981), para. 2.7, 14 ve 15.

olmadan, kurumlarda alıkonulmasına izin vermektedir.³⁷ Özel Raportör, EHS'nin 14'üncü maddesinin hukuka uygun olmayan veya keyfi olarak özgürlüğünden mahrum bırakmayı ve bir engelin varlığının özgürlüğünden mahrum bırakma için gerekçe olarak kabul edilmesini yasakladığını hatırlatmaktadır.³⁸

65. Bazı durumlarda, engellilik nedeniyle keyfi veya hukuka aykırı bir şekilde özgürlüğünden mahrum bırakma kişide yoğun bir acıya veya ıstıraba neden olabilir, bu nedenle de İşkenceye Karşı Sözleşme kapsamına girebilir. Özgürlüğünden mahrum bırakmanın neden olduğu ıstırabın değerlendirilmesinde, kurumsallaştırılmanın süresi, alıkonulma koşulları ve uygulanan tedavi dikkate alınmalıdır.

(d) Cinsel şiddet dahil engellilere yönelik şiddet

66. Kurumlarda, engelliler, kurum personelinin yanı sıra diğer hastalardan veya oda arkadaşlarından şiddet görebilmektedir.³⁹ Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, *Ximenes Lopes v. Brezilya* davasında, psikiyatri hastanesine yatırılan hastalara uygulanan şiddet bağlamında, mağdurun düzenli olarak dövülmesinin, mağdura tespit uygulanmasının ve kötü alıkonulma koşullarının (yani kötü sağlık hizmetlerinin, hijyen koşullarının ve yemek imkanlarının) bir kombinasyonunun Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5'inci maddesinin 1 ve 2'inci fıkralarına göre kişinin maddi ve manevi bütünlük hakkını ve işkence ve kötü muamele yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir.⁴⁰

67. Özel Raportör, hastanelerde, bakım evlerinde vb.lerinde çalışanlar dâhil kamu görevlileri tarafından veya onların teşviki veya onayı ve rızası ile gözaltında tecavüzün işkence olduğunu hatırlatmaktadır.⁴¹

---

³⁷ Bkz. HRI/GEN/1/Rev.8, sect. II, İnsan Hakları Komitesi, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği hakkındaki genel yorum No. 8 (1982), para. 1. Komite, 9. maddenin "ceza davasında veya ruhsal hastalık gibi diğer davalarda" uygulanacağını açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca bkz. Özgürlüğünden Keyfi Mahrum Bırakma hakkında Çalışma Grubu Raporu (E/CN.4/2005/6), para. 58. Daha fazlası için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Shtukaturov v. Rusya*, başvuru No. 44009/05, 27 Mart 2008.

³⁸ Sözleşme'nin hazırlanma sürecinde bazı devletler (Kanada, Uganda, Avustralya, Çin, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Avrupa Birliği) diğer temellerle bir araya geldiğinde özgürlüğünden mahrum bırakmaya izin verilmesini desteklemiştir. Son olarak, Engelli Bireylerin Haklarının ve Onurunun Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Kapsamlı ve Entegre bir Uluslararası Sözleşme ad hoc Komitesinin 7. oturumunda, Çin'in desteğiyle Japanyo, 14. maddenin "münhasıran veya tek başına' engelliliğin, hiçbir koşulda özgürlüğün kısıtlanmasının gerekçesi olarak gösterilmemesi" haline getirilmesi için değişiklik teklifinde bulunmuştur. Ancak teklif reddedilmiştir. 18-19 Ocak 2006 tarihlerindeki 7. Oturumdaki günlük tartışma özetleri için bkz. www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc7summary.htm.

³⁹ Bkz. MDRI ve Center for Legal and Social Studies (CELS), *Ruined Lives, Segregation from Society in Argentina's Psychiatric Asylums*, 2007, s. 23-25; MDRI, *Not on the Agenda: Human Rights of People with Mental Disabilities in Kosovo*, 2002, s. 10 -11; MDRI, *Kapalı Kapılar Ardında: Türkiye'nin Psikiyatrik Kurumlarında, Yetimhanelerinde ve Rehabilitasyon Merkezlerinde İnsan Hakları İhlalleri*, 2005, s. 12, 23, 24. Ayrıca bkz. Human Rights Watch, *Ill-equipped*, op. cit., s. 56-59 ve 92. K. L. Raye, *Women's Rights Advocacy Initiative: Violence, Women and Mental Disability*, MDRI, 1999.

⁴⁰ Bkz. *Lopes v. Brezilya*, op. cit., para. 120-122 ve 150.

⁴¹ Bkz. CAT/C/GC/2, para. 17 ve 18.

- 68.Özel alanda ise, hem ailelerinin, hem de bakım verenlerinin ellerinde engelli kadınların ve erkeklerin fiziksel ve cinsel istismar ile tecavüz mağduru olma olasılığı üç kat daha fazladır.⁴² Kadın ve kız çocukları, cinsiyet ve engellik temelinde çoklu ayrımcılığın bir sonucu olarak eş şiddeti dâhil yüksek oranda şiddete maruz kalmaktadır.⁴³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Z. ve diğerleri v. Birleşik Krallık* ile *A.v. Birleşik Krallık* davalarında, devletlerin bireyleri, özellikle de çocuklar ve diğer kırılgan grupları kötü muameleden koruma ve yetkililerin bilgisi dâhilinde olan ya da olması gereken kötü muameleden korumak için gerekli adımları atma yükümlüğünün olduğunu kabul etmiştir.⁴⁴
- 69.EHS'nin 16'ncı maddesinde ifade edildiği gibi, devletlerin engellileri, ev içinde ve dışında sömürüye uğramaması, şiddete ve istismara maruz kalmaması, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dâhil her biçiminden korumak için her türlü uygun tedbiri alma ve bunları soruşturma ve kovuşturma yükümlülüğü bulunmaktadır. Özel Raportör devletin engellilere yönelik şiddetin, engellilerin hukuki ehliyetini tanımayan veya eşit bir şekilde adalete erişimini sağlayamayan ve bu tarz şiddet eylemlerinin cezasızlıkla sonuçlanmasına neden olan kanunlar gibi ayrımcı yasal çerçeveler ve uygulamalar gibi çok sayıda biçimi olabileceğini tanıdığını vurgulamaktadır.

C. Sonuç ve tavsiyeler

- 70.Özel Raportör, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezayı mutlak olarak yasaklağını teyit eden ve yetkililere engellilerin haklarının ve temel özgürlüklerinin yorumlanmasında yol gösterici olan Engelli Hakları Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesini selamlamaktadır. Engellilere karşı onur kırıcı davranışlar, ihmal, şiddet ve istismar raporlanmaya devam etse de, bu uygulamaların ne olduğunun, yani işkence ve kötü muamele olduğunun tanınması ve uluslararası işkence karşıtı çerçevenin kullanılması, yasal koruma ve telafi için yollar açılmasını sağlayacaktır.
- 71.Özel Raportör, **Devletlere Engelli Hakları Sözleşmesi'ni onaylaması ve özellikle ayrımcılık yapmama hükmünü içeren 2. maddesine özel bir önem vererek Sözleşme'nin tam olarak uygulanması için çağrıda bulunmaktadır.**
- 72.**Sözleşmeye Taraf Devletler, Sözleşme'nin yayımlanmasını ve geniş çapta yayılmasını sağlamalı ve toplumun genelinde farkındalık yaratma ve ilgili tüm mesleki gruplara (yani hakimler, avukatlar, polisler, kamu görevlileri, yerel yönetimler, kurumlarda çalışan personeller ve sağlık çalışanları) eğitim vermelidir. Hem kamu çalışanları hem de özel aktörler engellilerin işkence ve**

⁴² Dünya Bankası/Yale Üniversitesi, *HIV/AIDS & Disability: Capturing Hidden Voices*. Report of the Global Survey on HIV/AIDS and Disability (Washington, D.C.: Dünya Bankası, 2004), s. 11.

⁴³Bkz. Human Rights Watch, *Women and Girls with Disabilities*, erişim: <http://www.hrw.org/women/disabled.html> ve P. E. Erwin, *Intimate and Caregiver Violence Against Women with Disabilities*, Battered Women's Justice Project-Criminal Justice Office, 2000.

⁴⁴ Bkz. *Z. Ve diğerleri v. Birleşik Krallık*, başvuru No. 29392/95, 10 Mayıs 2001, para. 73 ve 74 ve *A. v. Birleşik Krallık*, başvuru No. 25599/94, 23 Eylül 1998, para. 22.

kötü muameleden korunması ve onlara yönelik işkence ve kötü muamelenin önlenmesinde rol sahibi olmalıdır.

73. **Sözleşmeye uygun bir şekilde devletler engellilerin hukuki ehliyetini tanıyan yasaları kabul etmeli ve gerektiğinde engellilere bilinçli karar verebilmeleri için ihtiyaç duyabileceği desteği sağlamalıdır.**
74. **Devletler, Sözleşme ışığında “özgür ve aydınlatılmış onamın” ne olduğu konusunda açık ve kesin kılavuzlar ve erişilebilir başvuru usulleri oluşturmalıdır.**
75. **Bağımsız insan hakları izleme organları (yani ulusal insan hakları kurumları, ulusal önleme mekanizmaları, sivil toplum) cezaevleri, sosyal bakım evleri, yetimhaneler ve ruh sağlığı kurumları gibi engellilerin tutulabileceği kurumları düzenli olarak izlemelidir.**
76. **Özel Raportör, başvuru alan ve alıkonulma merkezlerini izleyen ilgili Birleşmiş Milletler organlarına ve bölgesel insan hakları mekanizmalarına Sözleşme’de yer alan yeni standartları tam olarak dikkate alma ve bunları çalışmalarına entegre etme konusunda çağrıda bulunmaktadır.**

IV. Hücre hapsi

77. **Özel Raportör, görevlerini yerine getirirken, kendisine iletilen başvuruların yanı sıra özellikle alıkonulma yerlerine yaptığı ziyaretler kapsamında hücre hapsinin kullanımına ilişkin endişelerini dile getirmiştir (yani kişinin bir hücrede günlük olarak 22-24 saat arasında fiziksel olarak tecrit edildiği ve bazı ülkelerde 1 saate kadar dışarıya çıkılmasına izin verildiği durumlar). Özel Raportör’e göre alıkonuların sürekli tecrit edilmesi, zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza teşkil edebilir, hatta bazı durumlarda işkence olabilir.**

78.Örneğin:

a) **Özel Raportör, Gürcistan Abhazya’da bir idam mahkumunun 3x4 m. bir hücrede çok uzun bir süre tek başına tutulmasına ilişkin endişelerini dile getirmiştir. (E/CN.4/2006/6/Add.3, para. 53).**

b) **Özel Raportör Moğolistan’da özel tecrit rejimine ilişkin endişelerini dile getirmiştir (E/CN.4/2006/6/Add.4, paras. 47-49). 405 numaralı cezaevinde, 3x3 m. bir hücrede 24 saat tecrit altında tutulan ve 30 yıl ceza almış 9 mahpus ile görüşmüştür. Mahpuslar, gözle görünür derecede depresiftir, umutsuzluklarını dile getirmiştir, intihar düşünceleri vardır ve ölüm cezasını hücre cezasına tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Alıkonuların tecritte olma nedeni, güvenlik gerekçesinden ziyade ekstra ceza vermek, yoğun acı ve ıstırap vermek gibi görünmektedir. Özel Raportör, bütün rejimin işkence olmasa bile zalimane ve insanlıkdışı muamele teşkil ettiği sonucuna varmıştır. 461 numaralı alıkonulma merkezindeki (Gants Hudag) ve Zunmod alıkonulma merkezindeki ölüm mahkumlarıyla ilgili olarak, bu mahpusların**

tamamen tecrit altında tutulmalarının, mahpuslara sürekli kelepçe takılmasının ve zincirlenmesinin ve ilave ceza olarak yeterli yiyecek verilmemesinin ancak işkence olarak tanımlanabileceği sonucuna varmıştır(ibid., para. 50-54).

c) Özel Raportör, Çin'de İşçi Kurumları vasıtasıyla Pekin Belediyesi Kadınların Yeniden Eğitimi (Kurumunda) uzun süreli tecrit iddiaları almıştır (E/CN.4/2006/6/Add.6, appendix 2, para. 10). Cezaevi personelinin mahpusların yalnızca 7 güne kadar Yoğun Eğitim Biriminde küçük hücrelerde tutulduğunu belirtmesine rağmen, özgürlüğünden mahrum bırakılanlar inançlarından vazgeçmeye ikna etmek için "eğitim" aldıkları bu yerlerde 60 güne kadar tutulduklarını öne sürmüştür.

d) Guantánamo Körfezi'ndeki Amerika Birleşik Devletleri Deniz Üssü'nde özgürlüğünden mahrum bırakılanlarla ilişkili olarak, Özel Raportör tecrite alma süresinin maksimum 30 gün olarak kabul edilmesine rağmen, alıkonuların çok kısa aralıklarla tecrite geri alındığını, böylece 18 aya kadar tecrit altında gibi olduklarını raporlamıştır (E/CN.4/2006/120, para. 53). Alıkonulma süresinin belirsizliği ve mahpusların uzun süreli hücre cezası almasının insanlıkdışı muamele teşkil ettiğine karar verilmiştir (ibid., para. 87).

e) Özel Raportör, Ürdün'ün şu an kapalı olan Al-Jafr Düzeltme ve Rehabilitasyon Merkezinde, kuruma yeni gelen mahpusların tecrit odalarında dövüldüğüne ilişkin iddialarla karşılaşmıştır (A/HRC/4/33/Add.3, appendix, para. 9). Özel Raportör ayrıca tecrit odalarında uzun süreli tutulma iddiaları da almıştır (e.g. ibid., para. 21).

f) Özel Raportör, Paraguay'da tecrit odasında 1 aydan daha uzun süre tutulma iddialarıyla karşılaşmıştır (A/HRC/7/3/Add.3, appendix I, para. 46). Kadın cezaevinde disiplin cezası olarak 2 haftaya kadar hücre cezası verildiği iddia edilmiştir(ibid., para. 4).

g) Özel Raportör, Nijerya'da disiplin nedeniyle mahpusların 2 haftaya kadar hücre cezasına çarptırıldığına dair çok sayıda iddia duymuştur. Raportör, Kaduna Orta Güvenlikli Cezaevinde ayağından zincirlenmiş bir halde ceza hücresinde kilit altında tutulan ağır ruhsal hastalığı olan genç bir erkek çocuğu görmüştür (A/HRC/7/3/Add.4, appendix I, para. 115).

h) Özel Raportör, Endonezya'da 1 aydan daha uzun süre boyunca tecrit odasında tutulmaya ilişkin iddialarla karşılaşmıştır (A/HRC/7/3/Add.7, appendix I, para. 34). Karanlık tecrit odalarında 1 haftadır tutulan ve kuruma yeni gelen mahkumlar bu iddiaları öne sürmüştür (ibid., para. 82).

i) Özel Raportör, Danimarka'da özellikle mahkemeye henüz çıkartılmamış tutuklular için yoğun bir şekilde hücre hapsinin kullanılmasına ilişkin endişelerini dile getirmiştir (United Nations press release, 9 May 2008).

79. Hücre hapsi, tipik olarak mahpusların disiplin kurallarını ihlal etmeleri durumunda, şüphelilerin ceza soruşturması sırasında izole edilmesi için, mahkeme kararıyla bir ceza biçimi olarak kullanılmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere bazı durumlarda, hücre hapsi kurumlarda engellilerine yönelik bir tedavi biçimi veya ceza olarak veya psikiyatrik bakıma ihtiyaç duyduğu düşünülenler gibi belirli gruptaki mahpusun yönetimi için de uygulanabilmektedir.
80. İnsan Hakları Komitesi, 20(1992) sayılı Genel Yorumunda, uzun süreli hücre hapsinin Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7'inci maddesini ihlal edebileceğini belirtmiştir (para.6). İşkenceye Karşı Komite, uzun süreli hücre hapsinin zararlı fiziksel ve ruhsal etkilerini tanımış ve disiplin önlemi olarak kullanılmasının yanı sıra gözaltı sırasında önleyici bir önlem olarak kullanılması dâhil konuya ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Kişilerin veya mülkiyetin güvenliğinin söz konusu olduğu durumlar gibi istisnai şartlar hariç hücre hapsi kullanılmasına, özellikle gözaltı sırasında son verilmesini veya en azından kanun tarafından sıkı bir şekilde ve özel olarak düzenlenmesini (maksimum süre vb.) ve yargı denetiminde uygulanmasını tavsiye etmektedir. Çocuk Hakları Komitesi, hücre hapsinin çocuklara uygulanmamasını tavsiye etmektedir. Mahpuslara Yönelik Muamelelere Dair Temel İlkeler'in 7'inci ilkesine göre "Ceza olarak hücre hapsinin kaldırılması veya kullanımının sınırlandırılması için çaba gösterilmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir. "
81. Hücre hapsinin, özgürlüğünden mahrum bırakılanlar üzerinde uygulanmasının ve etkilerinin tarihçesi oldukça iyi belgelenmiştir.⁴⁵ Dünyadaki modern cezaevi sistemlerinde, tecrit yoluyla rehabilitasyon felsefesinin kökenlerinin izlerine Amerika Birleşik Devletleri'nin Pennsylvania'da bulunan Philadelphia Cherry Hill Cezaevinde 1820'lerde geliştirilen Pennsylvania cezaevi modelinde rastlanabilmektedir. Modelin amacı suçluların hücre hapsi ile rehabilite edilmesidir; mahpuslar suçlarını yansıtmak ve "ahlaken temizlenmiş" olarak topluma geri katılmak için çalıştıkları (saatler) dâhil bütün zamalarını hücrelerinde geçirmektedir. Pennsylvania modeli daha sonra ithal edilmiştir ve 1830'lardan itibaren birçok Avrupa ve Güney Amerika ülkesinde kullanılmıştır.
82. Bugüne kadar elde edilen kantılar, tecritin kullanılmasının insomi ve kafa karışıklığından, halüsinasyonlar ve ruhsal hastalıklara kadar sağlık üzerinde ciddi ve kötü etkileri olduğunu göstermektedir. Tecritin temel olumsuz faktörü, sosyal ve psikolojik olarak anlamlı temasının en düşük seviyeye düşmesi ve özgürlüğünden mahrum bırakılanların büyük çoğunluğunun ruhsal olarak işlevselliğini iyi bir şekilde sürdürebilmesi için yetersiz bir noktaya gelmesidir. Dahası, gözaltındaki kişilerin tecrit altında tutulmasının etkileri tutukluluk süresinin uzunluğunun algılanan belirsizliği ve bilgi veya itiraf almak için potansiyel olarak kullanılması göz önüne alındığında, tecrit altında tutulan diğer

---

⁴⁵ Örneğin, P. Scharff Smith, "The effects of solitary confinement on prison inmates: a brief history and review of the literature", *Crime and Justice*, vol. 34 (2006), Chicago Üniversitesi Yayını, s. 441-528.

özgürlüğünden mahrum bırakılanlardan daha kötü olabilir. Gözaltındaki kişilerin, hücre hapsinin ilk iki haftasında intihar ve kendisine zarar verme oranlarında artış olmaktadır.

83.Özel Raportör'ün görüşüne göre, hücre hapsinin kullanımı minimum düzeyde tutulmalı, çok istisnai durumlarda, mümkün olan ek kısa sürede ve ancak son çare olarak uygulanmalıdır. Kullanımının özel koşullarından bağımsız olarak, mahpuslar için sosyal temas seviyesini yükseltmek için çaba sarf edilmelidir: Mahpus-cezaevi personeli teması, diğer mahpuslarla birlikte sosyal faaliyetlere erişime izin verme, daha fazla ziyarete izin verme ve ruh sağlığı hizmetlerine erişim sağlama.

84.7-8 Aralık 2007 tarihinde Özel Raportör İstanbul, Türkiye'de "Bir İnsan Hakları Problemi olarak hücre hapsi ve tecrit uygulamaları" başlıklı bir sunum gerçekleştirdiği 5. Uluslararası Psikolojik Travma Sempozyumu'na katılmıştır. Özel Raportör, tecrit, cezaevleri ve işkence alanlarında önde gelen çok sayıda uluslararası uzmanla birlikte bir görev grubuna katılmış ve bir sonuç belgesi hazırlanmıştır: Hücre Hapsinin Kullanılması ve Etkileri Hakkında İstanbul Bildirgesi.⁴⁶ Belge, tecrit uygulanmasında mevcut insan hakları standartlarının kullanılmasını teşvik etmeyi ve en son araştırmalara dayanan yeni standartlar oluşturmayı amaçlamaktadır.

85.Özel Raportör, Genel Kurulun dikkatini ekte (yer alan) İstanbul Bildirgesi'ne çekmektedir ve Bildirge'yi alıkonuların haklarına saygı duyulmasını ve haklarının korunmasını teşvik etme çabalarında faydalı bir araç olarak görmesi için devletleri güçlü bir şekilde teşvik etmektedir.

---

⁴⁶ Bkz. P. Scharff Smith, "Solitary confinement: an introduction to the Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement, *Journal on Rehabilitation of Torture Victims and Prevention of Torture*, vol. 18, No. 1, s. 56-62.

EK: HÜCRE HAPSİNİN KULLANILMASI VE ETKİLERİ HAKKINDA İSTANBUL BİLDİRGESİ

9 Aralık 2007 tarihinde İstanbul Uluslararası Psikolojik Travma Sempozyumu'nda kabul edilmiştir.

Protokolün Amacı

Dünya çapında çeşitli yargı alanlarındaki cezaevi sistemlerinde katı ve genellikle uzun süreli hücre hapsi uygulamalarında son yıllarda bir artış olduğu görülmektedir. Bu, orantısız bir disiplin önlemi biçiminde olmakta veya giderek mahpusların katı bir şekilde tecrit edildiği bir modele dayanan cezaevlerinin oluşturulması şeklindedir.⁴⁷ Bazı istisnai durumlarda hücre hapsinin kullanılmasına ihtiyaç duyulabileceğini kabul etmekle beraber, biz bunun oldukça sorunlu ve endişe verici bir gelişme olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle, bu konuyu, hücre hapsinin kullanımı ve etkileri konusunda uzman bir açıklama ile ele almanın tam zamanı olduğunu düşünüyoruz.

Tanım

Hücre hapsi, hücrelerine bir günde 22 ila 24 saat hapsedilen bireylerin fiziksel izolasyonudur. Çoğu yargı sisteminde tek başına egzersiz yapması için mahpusların hücrelerinden bir saat çıkmasına izin verilmektedir. Diğer insanlarla anlamlı bir temas tipik olarak minimuma düşürülmüştür. Uyarılardaki azalma sadece nicel değil aynı zamanda nitelikselidir. Mevcut uyarılar ve ara sıra yapılan sosyal temaslar nadiren serbestçe seçilir, genellikle monotondur ve çoğu zaman empatik değildir.

Yaygın Hücre Hapsi Uygulamaları

Hücre hapsi, dünya çapındaki çeşitli ceza yargılama sistemlerinde genellikle 4 durumda uygulanmaktadır: Mahpuslara disiplin cezası olarak, devam eden ceza soruşturması sırasında kişilerin izolasyonu için, artan bir şekilde belirli mahpus gruplarının yönetimi için idari bir araç olarak ve mahkeme kararı olarak. Ayrıca çoğu yargı sisteminde hücre hapsi ruhsal engelli bireyler için uygun tıbbi veya psikiyatrik tedavi yerine de kullanılmaktadır. Ek olarak, hücre hapsi giderek zorlayıcı sorgulamanın bir parçası ve sıklıkla zorla kaybedilmenin⁴⁸ veya kimseyle görüştürülmeden tutukluluğun bütünüleyici bir parçası olarak kullanılmaktadır.

---

⁴⁷ Bu belgenin amacı bakımından "mahpus" kelimesi her türlü alıkonulma ve mahkumiyet kategorisini kapsamaktadır.

⁴⁸ Aralık 2006 tarihli Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme zorla kaybedilme" terimini "kişilerin, Devlet adına görev yapan veya Devletin yetkilendirmesi, desteği ve bilgisiyle hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması; ardından söz konusu kişilerin kendi

Hücre hapsinin etkileri

Pek çok durumda hücre hapsinin ciddi psikolojik ve bazen de fizyolojik hastalık etkileri olduğu ikna edici bir şekilde belgelenmiştir.⁴⁹ Araştırmalar, mahpusların 3'te biri ile yüzde 90'a kadarının tecrit altında advers semptomlar yaşadığını öne sürmektedir. İnsomnia ve karışıklıktan, halüsinasyonlara ve psikoza kadar uzanan uzun bir semptom listesi belgelenmiştir. Sağlık üzerindeki olumsuz etkiler, hücre hapsinden yalnızca bir kaç gün sonra ortaya çıkabilmektedir ve sağlık riskleri bu şartlar altında geçirilen fazladan her bir gün için artmaktadır.

Kişiler hücre hapsine farklı şekilde reaksiyon gösterebilirler. Yine de, önemli sayıda kişi, özel şartlardan, zamandan ve mekandan, önceden var olan kişisel faktörlerden bağımsız olarak ciddi sağlık sorunları yaşamaktadır. Hücre hapsinin en zarar verici özelliği, anlamlı sosyal temasın, çoğu kişinin sağlığını ve iyilik halini sürdürebilmesi için yetersiz kalan sosyal ve psikolojik uyaran düzeyine düşürülmesidir.

Nezarethanelerde hücre hapsinin kullanılmasının başka bir zararlı boyutu da bulunmaktadır; çünkü zararlı etkiler genellikle mahkeme önüne çıkmayan tutukluların suçlu olduklarını kabul etmesini etkileyecek psikolojik bir baskı durumunun de facto olarak yaratmaktadır.

Psikolojik baskı unsuru, izolasyon rejimlerinin bir parçası olarak kasıtlı olarak kullanıldığında, bu tür uygulamalar zorlayıcı hale gelir ve işkence teşkil edebilir.

Son olarak, hücre hapsi kişileri adaletin gözlerinden çok uzak bir yere koymaktadır. Bu durum, geleneksel olarak hukukun üstünlüğüne dayanan toplumlarda bile sorunlara neden olabilir. Hücre hapsinin tarihi, bu tarz kurumlarda dönüşen istismarcı uygulama örnekleri bakımından zengindir. Dolayısıyla hücre hapsi rejimlerinin olduğu yerlerde mahpus haklarının güvenceye alınması özellikle zorlayıcı ve fevkaledede önemlidir.

İnsan hakları ve hücre hapsi

İşkence, zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele veya cezanın kullanımı uluslararası hukuk tarafından (örneğin Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7. maddesi ve İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı

---

fiillerini reddetmeleri-veya kaybolan kişinin nerede ve ne durumda olduğunu gizlemeleri ve sonuçta kayıp kişinin hukukun koruması dışında kalması " olarak tanımlamıştır.

⁴⁹Tecritin sağlık üzerindeki etkileri hakkında çalışmalar için bkz. Peter Scharff Smith, "The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates. A Brief History and Review of the Literature", in Crime and Justice, vol. 34, 2006; Craig Haney, "Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement" in Crime and Delinquency 49(1), 2003; Stuart Grassian, "Psychopathological Effects of Solitary Confinement" in American Journal of Psychiatry, vol. 140, 1983.

veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme) mutlak olarak yasaklanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, uzun süreli tecritin Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7. maddesini ihlal edebileceğini belirtmiştir (Genel Yorum No. 20 (1992)). Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Komite, gözetiminde hücre hapsine özel bir atıfla birlikte benzer açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, çocukların tecrit edilmemesini tavsiye etmiştir.⁵⁰ Mahpuslara Yönelik Muamelelere Dair Temel İlkeler'in 7'nci ilkesine göre "hücre hapsinin bir ceza olarak kullanılmasının kaldırılması veya kullanımının sınırlandırılması için çaba gösterilmeli ve teşvik edilmelidir" Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi içtihadı daha önce, özel bir tecrit rejiminin Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin hem 7. hem de 10. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir (*Campos v. Peru*, judgement of 9 January 1998).

Bölgesel düzeyde, Avrupa Mahkemesi ve önceki İnsan Hakları Komisyonunun yanı sıra Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), hücre hapsinin, davanın kendine özgü koşullarına, alıkonulmanın şartlarına ve süresine bağlı olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesini ihlal edebileceğini (yani işkence veya insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamele teşkil edebileceğini) açıkça ortaya koymuştur. " .. tam tecrite eşlik eden duyuşal izolasyonun, kişiliği tahrip edebileceği ve güvenlik gerekçesi veya başka herhangi bir nedenle meşrulaştırılamayacağı ve bir tür insanlıkdışı muamele olduğu " tanınmıştır.⁵¹ Ayrıca CPT, hücre hapsinin "insanlıkdışı ve aşağılayıcı muamele teşkil edebileceğini" belirtmiştir ve bir çok kez bu tarz uygulamaları eleştirmiş ve reform yapılmasını; örneğin bazı rejimlerin yasaklanmasını, hücre hapsinin istisnai durumlarla sınırlandırılmasını ve/veya mahpusların yüksel düzeyde sosyal temasının güvenceye alınmasını; tavsiye etmiştir. Farklı biçimlerde izolasyon rejimlerinde tutulan mahpuslar için ortak faaliyetlerin geliştirilmesinin önemi belirtilmiştir (CPT, report on the visit to Turkey from 7 to 14 December 2005, para. 43). Dahası, 2006'da revize edilen Avrupa Cezaevi Kuralları hücre hapsinin istisnai bir önlem olduğunu ve mümkün olan en kısa süre için kullanılması gerektiğini açıkça belirtmiştir.⁵² Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi de uzun süreli hücre hapsinin Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 5'inci maddesinde yasaklanan zalimane, insanlıkdışı veya aşağılayıcı muamelenin bir biçimi olduğunu belirtmiştir (*Castillo Petruzzi et al.*, judgement of 30 May 1999).

---

⁵⁰Danimarka'nın 3. Periyodik raporuna ilişkin genel gözlemler (CRC/C/DNK/CO/3), para.59(a).

⁵¹ *Ramirez Sanchez v. Fransa*, Büyük Daire, 4 Temmuz 2006, para. 123.

⁵² Bkz. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Rec(2006)2 sayılı tavsiyesi (Bakanlar Komitesi tarafından 11 Ocak 2006'da 952 inci toplantısında kabul edilmiştir), para. 60.5. Ayrıca bkz. CPT, 2. Genel Rapor (1991), para. 56.

Politika Uygulamaları

Tecrit, önceden ruhsal hastalığı olmayan mahpuslara zarar vermektedir ve ruhsal hastalığı olanlarınsa ruh sağlığını kötüleştirme eğilimindedir. Bu nedenle cezaevlerinde hücre hapsinin kullanılması mimumunda tutulmalıdır. Bütün cezaevleri sistemlerinde bazı hücre hapsi türlerinin kullanımı mevcuttur- özel birimlerde veya cezaevi güvenliği ve düzenine tehdit olarak görülenler için. Ama, özel durumlardan bağımsız olarak ve hücre cezası disiplin veya idari ayrıştırmayla bağlantılı olarak veya nezarethanelerde itilafın önlenmesi için kullanılmalı ya da kullanılmalı, mahpusların anlamlı sosyal temas düzeyinin artırılması için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu; cezaevinin personel-mahpus temas düzeyinin artırılması, diğer mahpuslarla birlikte sosyal faaliyetlere erişime izin verilmesi, daha fazla ziyarete izin verilmesi ve psikologlarla, psikiyatristlerle, cezaevinin din görevlisiyle ve yerel toplumun gönüllüleriyle geniş kapsamlı konuşmalara izin verilmesi ve bunların düzenlenmesi gibi çok sayıda yolla sağlanabilir. Eşler, partnerler, çocuklar ve diğer aile üyeleri ve arkadaşlar dahil, dış dünya ile ilişkilerin hem sürdürülmesi hem de geliştirilmesi için imkanların olması özellikle önemlidir. Hücre hapsindeki mahpusların hem hücrelerinde hem de hücre dışında anlamlı faaliyet imkânı sağlanması da ayrıca çok önemlidir. Araştırmalar gösteriyor ki bazı durumlarda küçük gruplar halinde tecrit, hücre hapsiyle benzer etkiler gösterebilmektedir ve bu tür rejimler uygun bir alternatif olarak görülmemedir.

Hücre hapsinin kullanımı şu şartlarda mutlak olarak yasaklanmalıdır:

- Ölüm cezası ve müebbet hapis cezasına çarptırılan mahpuslar için
- Ruhsal hastalığı olan mahpuslar için
- 18 yaşından küçük çocuklar için

Dahası, izolasyon rejimleri mahpuslar üzerinde psikolojik baskı amacıyla kasıtlı kullanılırsa, bu uygulamalar zorlayıcı tedbir haline gelmektedir ve mutlak olarak yasaklanmalıdır.

Genel bir ilke olarak hücre hapsi yalnızca çok istisnai durumlarda, mümkün olan en kısa süre için ve son çare olarak kullanılmalıdır.